

Ylioppilasaineiden sijavirheistä

Yleensä käyttelemme kielemme monia sijoja vaistomaisesti oikein. Joissakin harvoissa tapauksissa kielenkäyttö horjuu, ja joskus tulee myös lipsahduksia. Tarkastelen tässä kirjoituksessa sekä myöhemmin julkaistavassa jatkossa lähinnä satunnaisia sijavirheitä. (Kirjoitukset ovat jatkoa aiemmalle kirjoitukselleni ylioppilasaineiden sanakompastuksista;

Kielemme käytäntö

ks. Virittäjä 2/1980.) Esimerkit ovat enimmäkseen vuosien 1977 ja 1978 ylioppilasmaailmasta. Mukana on sekä selviä rektiota tapauksia että muita sijavirheitä. Molemmat näyttävät aiheutuvan samoista syistä. Siksi ei ole välttämätöntä erotella, kumpi on kyseessä, enkä useasti niin teekään. Puhun vain sijavirheistä, sillä sijoistahan joka tapauksessa on kysymys.

I. Toisinaan väärä sija oli sama kuin tekstissä edellä esiintynyt tai jäljessä esiintyvä. En usko, että tämä olisi pelkästään sattumaa. Muutamat sanavirheethän syntyvät nekin samalla tavalla. Näyttää siltä, että sija on mukauttanut läheisen sijan kaltaiseksi. Vaihdoksen ehto lienee se, että tulos ei ole liian häiritsevä. Muutokset olivat silti melko kirjavia; useimmiten niiden osapuolina olivat paikallissijat. Sanojen lähekkäisyyden lisäksi näyttivät vaihdosta edistäviä seikkoja olevan sanojen väliset assosiaatio-suhteet ja sijan toistuminen. Miksi sija vaihtuu? Selitykseni on se, että kahden sijan tuottaminen samassa yhteydessä on aina mutkikkaampaa kuin yhden. Siksi on ristipainetta erisijaisuuden ja sijojen yhtäläistymisen, siis yksinkertaisuuden, välillä. (Esimerkeissä sekä analoginen sija että malli on kursivoitu; sulkeissa on oikeammaksi katsottava sija.)

Käsittelen aluksi sellaisia virheitä, joissa sija on sama kuin tekstissä aiemmin esiintynyt. Ensiksi tulevat esille tapaukset, joissa mallina ollut sija ja analoginen sija ovat samassa lauseessa. Seuraavissa esimerkeissä ilmaukset ovat ajatuksellisesti rinnakkaisia tai vastakohtaisia, ja ehkä juuri siksi sijat ovat erityisen helposti yhtäläistyneet.

»Lapset, jotka omaksuvat helposti erilaisia käyttäytymismalleja *ympäristöstään, vanhemmista* (po. *vanhemmilta*) ja *tiedotusvälineistä* –.» Ablat. > elat. Esimerkeissä on rinnastettu henkilöämääräite ja muita tarkoituksella osoittavat sanat. Henkilöä tarkoittava sana tulee eri sijaan kuin muunlaiset määritteet. Sijan mu-

kautumista on voinut edistää se seikka, että sama sija kuin edellä toistuu myös jäljessä.

»Elokuva käsittelee häviävän puutalo-asutusalueen ihmisten kamppailua asutusalueen *säilymisestä* sekä *epäluuloista* ja *asenteista* (po. *epäluuloja* ja *asenteita*) uutta ympäristöön tulijaa kohtaan.» Part. > elat. Tässä on rinnastettu attributiivin sisältävät sanaliitot. Rakente on ollut sen verran mutkikas, että se ei ole hahmottunut kirjoittajalle selväksi, vaan jälkimmäisen sanaliiton pääsanojen sija on päässyt luiskahtamaan samaksi kuin edellisen sanaliiton attributiivin sija.

»– ja ulottuu siten *tuotannolliselle* ja *kulutukselliselle sektorille*, varsinkin niiden *taloudellisille tekijöille*» (po. *taloudellisiin tekijöihin*). Ill. > all. *Ulottua*-verbin määritteen olisi tultava eri sijaan tarkoitteen mukaan.

»Syynä voi olla yleinen tyytymättömyys poliitikoiden *toimintaan*, kyllästyminen *taloudellisiin vaikeuksiin* tai täydellinen välinpitämättömyys itseä koskevien asioiden *ratkaisuihin*» (po. *ratkaisuista*). Elat. > ill. Esimerkissä on rinnastettu kolme attributiivin sisältävää sanaliittoa. Toisaalta pääsanat, toisaalta määritteet assosioituvat toisiinsa. Kun kahdessa ensimmäisessä sanaliitossa määrite on illatiivissa, on kolmannenkin määrite mukautunut samaan sijaan.

»Yleisradio on osoittautunut tärkeäksi laitokseksi, joka vaikuttaa meidän elämäämme monella tavalla niin *työssä* kuin *vapaa-ajassakin*» (po. *vapaa-aikanakin*). Ess. > iness. Käsitteet *työ* ja *vapaa-aika* ovat luonnostaankin vastakohtaisia, mikä vahvistaa niiden yhteyttä.

»Tämä tapahtuma sai varmasti tuhannet ihmiset miettimään, onko *muillakin planeetoilla* kuin *Maalla* (po. *Maassa*) elämää.» Iness. > adess.

Seuraavissa tapauksissa ei sanojen välillä käsitteäkseni ole erityistä assosiaatio-suhdetta:

»Ei tarvitse välttämättä olla mitään *ulkonaista syytä siitä* (po. *siihen*), että tuntee irrallisuutta.» Ill. > part.

Kielemme käytäntö

»Toisaalta myös *vanhoille* täytyy suoda mahdollisuudet *nykyiselle elintasolle*» (po. *nykyiseen elintasaan*). Ill. > all. Henkilö- ja asiamäärte tulevat eri sijoihin.

»Radiolla oli erittäin suuri merkitys Euroopan ja Amerikan välisillä puheluilla» (po. *välisille puheluille*). All. > adess.

»Uskonnon leviäminen perustuu varmasti monien *lähetystyölle* täydellisesti omistautuneiden ihmisten *työlle*» (po. *työhön*). Ill. > all. Huomattakoon, että mallina olleen yhdyssanan perusosa ja mukautuneen sijan sisältävä sana ovat sama sana. Tämä seikka on saattanut edistää sijan vaihtumista.

Tämän jälkeen esitettävissä tapauksissa ovat mallina ollut ja analoginen sija eri lauseissa. Seuraavissa esimerkeissä sanat ovat vastaavissa asemissa symmetrisissä lauseissa ja assosioituvat siksi erityisesti toisiinsa:

»*Juhlissa* naiset kimaltelevat kilpaa keskenään arvokkaine jalokivineen, *arjessa* (po. *arkena*) he kulkevat vaatimattomammin kultaiset vihkisormuksset sormessa—> Ess. > iness. Tässä tapauksessa voisi puhua melkeinpä loogisuuden ja esteettisyyden ristipaineesta. Sijan vaihtuminen ei tunnu kovinkaan häiritsevältä.

»Televisiovastaanottimet yleistyvät lähes *jokaiseen kotiin*. Tämän vuoksi syntyi vieraantumista *ulkomaailmaan*» (po. *ulkomaailmasta*). Elat. > ill. Sanat *koti* ja *ulkomaailma* ovat luonnostaankin vastaakohtaisia.

»Samoin voidaan viihtyisyyttä lisätä tarjoamalla *varusmiehille* kulttuuriohjelmiä ja harrastuspaikkoja. Esimerkiksi *urheilulle* (po. *urheiluum*) tarjotaan ne eri mahdollisuudet, jotka—> Ill. > all. Lauseissa sattuu olemaan myös sama verbi *tarjota*. Henkilö- ja asiamäärte tulevat eri sijoihin.

»*Tähän asiaan* on meidänkin maassamme pyrity saamaan parannusta, ja suunnitelmat nuorten urheilijoiden *kouluttamiseen* (po. *kouluttamiseksi*) ovat vireillä.» Transl. > ill.

»Luottamuksen saavuttaminen onnistuu parhaiten *pienellä työpaikalla*. Pienet

kaupat, kampaamot ja yksityiset yritykset ovat niin kiinteitä työyhteisöjä, että *niillä* (po. *niissä*) on pakko syntyä jonkinlaista luottamusta.» Iness. > adess. Joistakin työpaikoista puhuttaessa voidaan käyttää sekä ulko- että sisäpaikallissijaa, toista vain sisäpaikallissijaa.

Seuraavan esimerkin sijavirhe voi selittyä kahdella tapaa: »— yritettiin tehdä liikkeitä *puomilla* tai *rekillä* tai riippua henkensä *kaupalla köysillä* ja *renkailla*» (po. *köysistä ja renkaista*). Elat. > adess. Edellinen sana on adessiivissa, mutta myös aiempänä toisen verbin määritteet ovat samassa sijassa.

Muutamassa tapauksessa sanat eivät olleet erityisesti toisiinsa assosioituvia. Ne sijaitisivat kuitenkin melko lähekkäin. Vaikuttaa siltä, että hyvät kirjoittajat tekevät analogisia sijavirheitä lähinnä kontrastitapauksissa, huonommat myös muissa. Esimerkkejä:

»Erityisen tehokasta terveysthuolto on ollut *lapsille* (par. lasten terveydenhoito). *Tehokkuudelle* (po. *tehokkuudesta*) antaa hyvän kuvan se, että—> Elat. > all. Sanat sijaitsevat peräkkäin.

»Joko juo *omasta uteliaisuudesta* tai muiden seurana. Kurjaa se on katsella *selvistä* (po. *selvin*) päin, kun kaikki koheltavat ja sössäävät humalaisten höpötyksiä.» Instr. > elat.

Myös eräät objektivirheet saattavat selittyä sijan toistoksi. Seuraavissa esimerkeissä infinitiivin objekti on pääteellisessä akkusatiivissa pääteettömän sijasta. On kysymys genetiiviattribuutin sisältävistä sanaliitoista. Attribuutti on hyvinkin voinut olla mallina pääsanana sijalle:

»Tällä tavoin pyritään ehkäisemään sumusta aiheutuvien vaaratilanteiden syntymä ja turvaamaan *kauppamerenkulun häiriöttömän sujumisen*» (po. *häiriötön sujuminen*).

»Koko yhteiskuntamme on rakennettu kestäämään *talven kylmyyden ja lumen*» (po. *kylmyys ja lumi*).

Seuraavassa tapauksessa kirjoittaja on käyttänyt partitiiviobjektia akkusatiiviobjektin sijasta: »Ilkeä kielemme saattaa

Kielemme käytäntö

aiheuttaa toiselle *pahaa mieltä* ja ehkä ystävyyssuhteen *katkeamistakin*» (po. *katkeamisenkin*). On kysymys rinnastuksesta. Jälkimmäinen tekeminen on tulokseen johtavaa ja vaatii siis akkusatiiviobjektia. Edellinen voi olla myös jatkuvaa.

Jotkin tapaukset viittaavat siihen, että ei tarvitse olla kyse samoista morfeemeista, vaan myös äännejaksojen identtisyys tai osittainen samankaltaisuus voi aiheuttaa sijan vaihtumisen. Sanavartalon loppu-*s*:stä ja partitiivin päätteestä *-ta* syntyy sama äänneyhdistelmä kuin elatiivin päätteessäkin:

»—, jolloin nuori työssäkäynnin lomassa saa myös *teoriaopetusta alastaan*» (po. *alaltaan*);

»—, jolloin oppilaat tarvitsevat *opastusta* esim. *puhtaanapidosta* ja iän *tuomista vaikeuksista*» (po. *puhtaanapidossa* ja iän *tuomissa vaikeuksissa*).

Joskus väärä sija oli sama kuin tekstissä jäljempänä esiintyvää. Jatko on siis ennakoitunut. Tapauksia on vähemmän kuin niitä, joissa edellä esiintynyt sija oli analogian mallina. Väärän sijan aiheuttajana on edeltävä teksti siis merkityksellisempi kuin jatko. Tämä viittaa siihen, että tekstiä ei hahmoteta kerrallaan kovin paljon eteenpäin, kun taas äsken sanottu kohtalaisen pitkäkin jakso vaikuttaa muistissa. Seuraavissa esimerkeissä sanat assosioituvat toisiinsa rinnakkaisuuden tai kontrastin vuoksi:

»Eri *yhtiöillä* (po. *yhtiöissä*) ja kaupan *alalla* ilman puhelinta ei tulla toimeen.»

»Nuoret vertailevat omaa kehittymistään toisten samanikäisten kehitykseen ja toteavat kauhukseen olevansa *edessä* (po. *edellä*) tai *jäljessä* muista.» Sanat *edellä* ja *jäljessä* ovat luonnostaankin vastakohtaisia.

»Valkoiset asuvat *upeissa asuntoalueissaan* (po. *upeilla asuntoalueillaan*), mustat *hökkelikylissään*.» Ilmaukset ovat kontrastiivisia.

Seuraavissa esimerkeissä on kysymys saman lauseen erityyppisistä määritteistä:

»Puolueet pelkäsivät yleistä äänestys-

passiivisuutta, koska tulos näytti *äänestäjiltä* (po. *äänestäjistä*) jo *selvältä*.»

»Hän haluaa kirjan avulla lähestyä nuoria ja auttaa heitä ratkaisemaan ongelmat, jotka tuntuvat *nuorilta* (po. *nuorista*) *ylitsepääsemättömiltä*.»

»Isän kotiin jääminen tuntuu *ulkopuolisilta* (po. *ulkopuolisista*) ehkä *mahdottomalta*, —.»

Joskus sijojen assimiloituminen voi tuottaa muodollisesti rinnasteisen rakenteen, vaikka rinnastuksen jäsenten olisi oikeastaan oltava eri sijoissa. Seuraavissa esimerkeissä on kysymys partitiivissa ja paikallissijassa olevista saman verbin rinnasteisista määritteistä:

»Nykyisin ei kenelläkään ole aikaa eikä juuri haluaakaan *kertoa* lapsille sukupolvelta toiselle säilyneitä *tarinoita* ja *tapoja*.» Normaalistihan emme sano *kertoa tapoja* vaan *kertoa tavoista*. Tässä yhteydessä elatiivi ei oman kielitajuni mukaan tunnu kuitenkaan välttämättömältä.

»Ja silti Tampere on — jos *katsotaan vaalituloksiin* ja *historiaan* — Suomen vasemmistolaisimpia alueita.» *Katsoa*-verbin yhteydessä voidaan käyttää mm. partitiivia ja illatiivia, esim. *katsoa kirjaa/kirjaan*. Merkitykset ovat hieman erilaiset. Partitiivi tuntuu liittyvän lyhyempään etäisyyteen, illatiivi pitempään välimatkaan ja abstraktiin yhteyteen. Olisi luontevaa sanoa *katsoa vaalitulosia*, jos sana ei olisi tämän rinnastuksen osapuolena. *Historia*-sanana yhteyteen sen sijaan sopii illatiivi, koska kyse on laajasta perspektiivistä.

Eeva Kangasmaa-Minn ei tunnu hyväksyvän tällaista assimilaatiota, koska tuomitsee sen erään esimerkin yhteydessä (Kielen mutaatioista, Sananjalka 17 s. 48—49). Kieltämättä loogisuus kärsiikin siinä. Olisi viisaampaa välttää tällaisia rakenteita.

Seuraava esimerkki on päinvastainen. On rinnastettu kaksi verbiä, jotka vaativat määritteensä eri sijaan. Koska määritteitä on ainoastaan yksi, voidaan käyttää vain jompaakumpaa sijaa. Kirjoitta-

ja on valinnut väärän sijan: »Retkillä myös sattuu kaikenlaisia kummelluksia, joista (po. joita) on kiva muistella ja kertoa.»

Ennakointi ja toisto eivät vaikuta pelkääntään itse sijan valintaan; niiden vaikutus ulottuu joskus sijapäättevarianttiin, kun on kyseessä yksi ja sama sija:

»Joulukirkon tuleminen uudelleen suosioon on lähtöisin vanhoiden (po. vanhojen) perinteiden vaalimisesta ja ihannoimisesta.» Pääte esiintyy seuraavassa sanassa.

»Ovatko ne todisteita vieraiden olennoiden käynnistä maapallolla?» On normaalia sanoa olentojen (ks. Terho Itkonen, Retkiä nykysuomeen s. 41). Kirjoittajan käyttämä pääte esiintyy edellisessä sanassa.

»— he pystyvät moniin sellaisiin liikkeihin, joihin aikuisilla ei ole mitään mahdollisuuksia.» Opettajasta pääte -hin liikesanan monikon illatiivissa oli tuntunut niin oudolta, että hän oli merkinnyt sen virheeksi. Seuraavalla pronominilla on kenties ollut osuutta sen valikoitumiseen. Virheenä tällaista muotoa ei tosin voida pitää, vaikka tyyppi on nykykielessä harvinainen (ks. Terho Itkonen, mts. 60—64).

Myös kirjoitusvirheet, sekä käsin että koneella kirjoitettaessa syntyvät, ovat usein ennakointia tai toistoa.

(Jatkuu seuraavassa vihkossa.)

Kaija Metsä-Heikkilä